

TOEKOMSTPLANNEN VAN BOEREN
MET KLEINE BEDRIJVEN

(Een orienterend onderzoek naar de
toekomstplannen t.a.v. bedrijf en beroep
van kleine boeren op de Midden- en
Oost-Brabantse zandgronden)

Juli 1974

26
2.65
doos 188



Landbouw-Economisch Instituut
Afdeling Structuuronderzoek

370279

Overzicht van uitgebrachte verwante publikaties

Publikatie no. 2.13	Beroepsverandering door zelfstandige agrariërs en de vermindering van het aantal bedrijven op de zandgronden in het midden en oosten van Noord-Brabant Ir. A.L.G.M. Bauwens, D.B. Baris Maart 1969	Uitverkocht
Publikatie no. 2.44	Van beroep veranderen? (Een verkennend onderzoek onder agrarische bedrijfshoofden op de Drentse zandgronden) Drs. J.J.J. Kloprogge Oktober 1972	f 3,50
Publikatie no. 2.47	Friese veehouders en hun houding tegenover beroepsverandering Ir. K.M. Dekker Augustus 1973	f 5,50
Publikatie no. 2.48	Plannen tot beroepsverandering (meningen en verwachtingen van een aantal Friese veehouders over een eventuele verandering van beroep) Drs. C.J.M. Spierings Juni 1973	f 4,50
Publikatie no. 2.50	Landbouwbedrijven, nu en straks (Plannen en gedachten van de landbouwers in Salland en Twente over de grootte van hun bedrijf) Ir. P. van der Linden Augustus 1973	f 5,50
Publikatie no. 2.54	Jonge veehouders over hun beroep en bedrijf (Meningen en verwachtingen van Drentse veehouders van 35 - 45 jaar met een bedrijf van 5 - 20 ha) Drs. C.J.M. Spierings November 1973	f 5,50
Publikatie no. 2.58	Positie en ervaringen van de van beroep veranderde boeren in Midden- en Oost-Brabant Ir. J.M. Biemans Maart 1974	f 4,50

Publikatie no. 2.59 **Boer blijven of van beroep veranderen? (Een vervolgonderzoek in Zuid-Holland onder agrarische bedrijfshoofden met een tamelijk klein bedrijf)**
Drs. C.J.M. Spierings
Maart 1974

f 4,50

Inhoud

	Blz.
WOORD VOORAF	5
INLEIDING	7
HOOFDSTUK I	
INDELING IN CATEGORIEËN; ENKELE ALGEMENE GEGEVENS	9
§ 1. Indeling in categorieën	9
§ 2. Enkele algemene gegevens over de bedrijfshoofden en hun bedrijven	10
HOOFDSTUK II	
HOUDING TEGENOVER BEROEPSVER- ANDERING	12
§ 1. Informatie over het al dan niet boer blijven	12
§ 2. Boer blijven of van beroep veranderen?	12
HOOFDSTUK III	
OPVATTINGEN OVER EN PLANNEN M.B.T. DE BEDRIJFSOPPERVERLAKTE EN DE BEDRIJFSOMVANG	14
§ 1. Meningen over en verwachtingen t.a.v. de bedrijfsoppervlakte	14
§ 2. Meningen over de bedrijfsomvang; plannen voor de toekomst	16
SAMENVATTING	18
BIJLAGE	
De keuzegemeenten	21

Woord vooraf

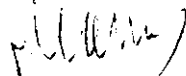
In het kader van het onderzoekproject "Achtergronden van de beroepsverandering door zelfstandige agrariërs" werd een onderzoek uitgevoerd naar de positie en ervaringen van van beroep veranderde boeren in Midden- en Oost-Brabant. De resultaten hiervan zijn inmiddels gepubliceerd (publikatie no. 2,58).

Omdat het verzamelen van de benodigde gegevens onder de voormalige boeren grotendeels in de avonden moest plaatshebben, was er overdag enige ruimte voor het houden van een aantal interviews bij zittende boeren. Van deze mogelijkheid is - in overleg met de Provinciale Raad voor de Bedrijfsontwikkeling in de Landbouw in Noord-Brabant - gebruik gemaakt om een oriënterend onderzoek in te stellen naar de toekomstplannen m.b.t. bedrijf en beroep van boeren met kleine bedrijven.

Een woord van dank aan allen, die aan dit onderzoek hebben meegewerkt, in het bijzonder aan de geënquêteerde boeren, is hier zeker op zijn plaats.

Het onderzoek werd verricht op de afdeling Structuuronderzoek. Analyse en verslaggeving werden verzorgd door Ir. J.M. Biemans.

De Directeur,



(A. Maris)

Den Haag, juli 1974

Inleiding

In de achter ons liggende jaren is het aantal agrarische bedrijven in Noord-Brabant - evenals elders in Nederland - belangrijk gedaald. Deze daling is tot stand gekomen enerzijds door beroepsbeëindiging; anderzijds heeft ook de beroepsverandering - d.w.z. de overgang van boeren en tuinders naar een ander hoofdberoep - een, zij het veel bescheidener, rol gespeeld.

Degenen, die in de landbouw zijn gebleven, worden geconfronteerd met de noodzaak om hun bedrijven aan de zich wijzigende omstandigheden aan te passen, met name door uitbreiding van de bedrijfsomvang. Verschillende bedrijven hebben in de afgelopen jaren hun bedrijfsomvang dan ook beduidend vergroot. Toch zijn er nog vele bedrijven met een geringe omvang. Ongeveer de helft van de bedrijven is namelijk kleiner dan 100 sbe 1), terwijl bij een moderne en doelmatige bedrijfsvoering één man een produktieomvang, overeenkomende met 100 à 110 sbe, aankan 2).

Bij de voorbereiding van de Structuurnota van de Brabantse land- en tuinbouw 3) bleek, dat weinig bekend was over de boeren met bedrijven beneden 100 sbe. Welke boeren en welke bedrijven behoren tot deze groep? Wat zijn hun plannen voor de komende jaren; denken zij aan beroepsverandering of zijn zij van plan hun bedrijven uit te breiden? Op deze vragen is het oriënterende onderzoek, dat werd uitgevoerd op verzoek van de Provinciale Raad voor de Bedrijfsontwikkeling in de Landbouw in Noord-Brabant, gericht.

Om te vermijden, dat ook de zéér kleine bedrijven, die moeilijk als echte landbouwbedrijven kunnen worden beschouwd, in het onderzoek zouden worden opgenomen, werd - in overleg met de Provinciale Raad voor de Bedrijfsontwikkeling in de Landbouw in Noord-Brabant - besloten om een ondergrens t.a.v. de bedrijfsomvang te hanteren. Deze ondergrens werd gesteld op 50 sbe.

Het onderzoek heeft betrekking op de zandgronden van Midden- en Oost-Brabant. Dit gebied omvat de volgende landbouwgebieden: Westelijke Kempen, Oostelijke Kempen, Meijerij, Noordelijk Peelgebied, Zuidelijk Peelgebied en Land van Cuyk. Het onderzoek werd uitgevoerd in 22

-
- 1) Standaardbedrijfseenheden zijn verhoudingsgetallen, die een beoordeling mogelijk maken van de omvang van het gehele bedrijf en van de afzonderlijke produktierichtingen. Deze verhoudingsgetallen zijn gebaseerd op de hoogte van de faktorkosten per ha of per dier bij een moderne doelmatige bedrijfsvoering en het prijspeil in 1968.
Ter oriëntatie: 1 melkkoe = 2,5 sbe; 1 fokzeug = 1,6 sbe; 1 mestvarken = 0,16 sbe; 1 ha granen = 3 sbe; 1 ha suikerbieten = 6,5 sbe.
 - 2) Landbouw-Economisch Instituut: "Landbouw-Economisch Bericht 1974", blz. 46.
 - 3) Provinciale Raad voor de Bedrijfsontwikkeling in de Landbouw in Noord-Brabant: "4 x S, 1970", structuurnota van de Brabantse land- en tuinbouw.

keuzegemeenten, die te zamen representatief kunnen worden geacht voor de zandgronden van Midden- en Oost-Brabant. In bijlage I zijn deze 22 gemeenten vermeld. In eerste instantie is een steekproef van 1 : 4 getrokken uit de grondgebruikers met hoofdberoep landbouwer (tuinders werden buiten beschouwing gelaten), voor zover jonger dan 65 jaar, in de keuzegemeenten (mettelling van 1971). Vervolgens werden hieruit die bedrijven geselecteerd, die in mei 1971 een bedrijfsomvang van 50 - 100 sbe hadden.

Bij het onderzoek waren 247 boeren betrokken. De enquête had plaats in het voorjaar van 1972.

HOOFDSTUK I

Indeling in categorieën; enkele algemene gegevens

§ 1. Indeling in categorieën

Om wat meer inzicht te krijgen in de samenstelling van de groep boeren, die bij het onderzoek zijn betrokken, is in eerste instantie getracht de 247 agrariërs in te delen in enkele categorieën. Onderscheiden werden:

1. Blijvers - I: die boeren, die in de naaste toekomst persé boer willen blijven en niet - bijvoorbeeld in verband met leeftijd en het ontbreken van een opvolger - "uitdrijven".
2. Blijvers - II: die boeren, die enerzijds niets voelen voor beroepsverandering, doch anderzijds - bijvoorbeeld in verband met leeftijd en het ontbreken van een opvolger - "uitdrijven".
3. Potentiële beroepsveranderaars: boeren, die beroepsverandering overwegen.
4. Overigen: boeren, die niet bij 1, 2 of 3 konden worden ondergebracht.

De bij het onderzoek betrokken boeren werden als volgt in bovenstaande categorieën ingedeeld. Na afloop van elk interview werd genoteerd, tot welke groep (1, 2, 3 of 4) de betreffende agrariër - naar het oordeel van de enquêteur - behoorde. Dit oordeel was gebaseerd op het gehele interview en het gebruikelijke "praatje" na afloop ervan. Een moeilijkheid bij deze benadering is, dat - doordat meerdere enquêteurs waren ingeschakeld - een volstrekt uniforme handelwijze bij het onderbrengen van de ondervraagde personen in de diverse groepen niet gemakkelijk te realiseren is. Getracht is dit probleem te ondervangen door een instructie vooraf; anderzijds werden, nadat enkele dagen was geënuquëteerd, ervaringen uitgewisseld en enkele moeilijke gevallen met de enquêteurs doorgesproken.

Uit tabel 1 komt naar voren, hoe de 247 boeren over de onderscheiden categorieën waren verdeeld. De veruit belangrijkste categorieën zijn de blijvers - I (45%) en de blijvers - II (38%). De potentiële beroepsveranderaars en de "overigen" spelen een zeer bescheiden rol. Overigens dient erop te worden gewezen, dat het hier om een momentopname gaat. Een verandering bijvoorbeeld in de prijs-kostenverhouding of in de werkgelegenheidssituatie buiten de landbouw enz. kan tot gevolg hebben, dat bepaalde boeren in een andere categorie terecht komen. Enige voorzichtigheid is hier dus geboden.

Tabel 1. Indeling in categorieën

	Aantal boeren	%
Blijvers - I	112	45
Blijvers - II	94	38
Potentiële beroepsveranderaars	21	9
Overigen	20	8
Totaal	247	100

§ 2. Enkele algemene gegevens over de bedrijfshoofden en hun bedrijven

Het merendeel van de blijvers - I (82%) is jonger dan 50 jaar. Bij de blijvers - II is, zoals te verwachten was, het beeld anders; hier is 82% vijftig jaar of ouder. Van de potentiële beroepsveranderaars is ruim twee derde jonger dan 50 jaar en bij de "overigen" 60%. Van de ondervraagden was 90% gehuwd of gehuwd geweest.

Tabel 2. Leeftijd; opleiding

	Aantal boeren	Leeftijd (%)			Voortgezet onderwijs (%)		
		< 35 jaar	35-50 jaar	≥ 50 jaar	geen of alleen cursus-sen	lager agrarisch dagonderwijs	overig onder-wijs
Blijvers - I	112	21	61	18	61	32	7
Blijvers - II	94	0	18	82	72	27	1
Pot. ber. veranderaars	21	10	61	29	50	43	7
Overigen	20	0	60	40	70	25	5
Totaal	247	10	45	45	65	30	5

Van alle bij het onderzoek betrokken boeren heeft 65% geen voortgezet dagonderwijs of slechts één of meer cursussen gevolgd, terwijl 30% lager agrarisch dagonderwijs heeft genoten. De onderwijspositie van de blijvers - I en de potentiële beroepsveranderaars is relatief het minst ongunstig. Dit is niet verwonderlijk, aangezien de jongere agrariërs - de blijvers - I en de potentiële beroepsveranderaars telden naar verhouding de meeste jongere boeren - in het algemeen genomen vaker voortgezet dagonderwijs hebben gevolgd dan hun oudere collega's.

Dooreengenenomen heeft men zeer weinig contact met de voorlichting. Zo had 86% geen of vrijwel geen contact met de rijkslandbouwvoorlichtingsdienst; voor de voorlichting, gegeven door de standsorganisaties, was dit 97% en voor de voorlichting van handel, industrie e.d. 88%. Tussen de onderscheiden categorieën bestonden nauwelijks verschillen.

Kennelijk voelt men weinig behoefte aan voorlichting. Vooral ten aanzien van de blijvers - I en de potentiële beroepsveranderaars is dit opvallend. In sommige gevallen is er sprake van een antipathie t.o.v. de voorlichting. Enkele uitspraken van de ondervraagden wijzen duidelijk in deze richting: "voorlichting is oplichting", "ik kan ze wel doodkijken".

Van de boeren van 50 jaar of ouder (111) had 14% een opvolger. De overigen hadden óf geen opvolger (58%) óf de situatie t.a.v. de opvolging was nog niet duidelijk (28%). Boeren met een opvolger kwamen alleen voor bij de blijvers - I (14) en bij de categorie "overigen" (1).

Slechts 7% van de 247 boeren bleek een nevenberoep te hebben.

Ongeveer één derde van de onderzochte boeren exploiteerde een bedrijf van minder dan 10 ha en ruim de helft een bedrijf van 10 - 15 ha; 13% had een bedrijf van 15 ha of meer. De gemiddelde bedrijfsoppervlakte bedroeg 11,3 ha, waarvan 8,3 ha eigendom was en 3,0 ha pacht. Van de blijvers - I hadden er relatief minder een bedrijf van 10 ha of minder dan de andere onderscheiden categorieën. Gemiddeld beschikken de blijvers - I over 11,9 ha cultuurgrond.

Tabel 3. Bedrijfsoppervlakte; produktieomvang (in sbe)

	Aantal bedrijven	Bedrijfsopper- vlakte (%)			Produktieomvang (%)	
		< 10 ha	10 - 15 ha	≥ 15 ha	50 - 70 sbe	70 - 100 sbe
Blijvers - I	112	23	59	18	23	77
Blijvers - II	94	40	50	10	50	50
Pot. ber. veranderaars	21	48	43	9	43	57
Overigen	20	45	45	10	30	70
Totaal	247	34	53	13	36	64

In tabel 3 zijn de bedrijven tevens ingedeeld naar het aantal standaardbedrijfseenheden (berekend op basis van de metelling - 1971). De blijvers - I en de overigen hebben naar verhouding relatief het meest bedrijven van 70 - 100 sbe. Van de blijvers - II en de potentiële beroepsveranderaars heeft rond de helft een bedrijf van 70 - 100 sbe. De gemiddelde produktieomvang van alle onderzochte bedrijven was 76 sbe; bij de blijvers - I was dit 82 sbe. De bedrijven met een opvolger hadden gemiddeld 83 sbe.

HOOFDSTUK II

Houding tegenover beroepsverandering

§ 1. Informatie over het al dan niet boer blijven

Hebben de respondenten wel eens met iemand gesproken over de keuze: of met boeren verder gaan of een ander beroep kiezen? Van de geënquêteerde boeren blijkt 10% hierover - meestal samen met hun echtgenotes - te hebben gesproken. In de meeste gevallen sprak men met de voorlichters van de standsorganisatie en een paar keer met familie en kennissen, de rijkslandbouwvoorlichtingsdienst of met iemand van het arbeidsbureau. De potentiële beroepsveranderaars en de overigen hadden relatief wat vaker informatie ingewonnen dan de blijvers - I en de blijvers - II. Dit neemt overigens niet weg, dat de meerderheid (nl. 76%) van de potentiële beroepsveranderaars (nog) niet met anderen had gesproken over het al dan niet boer blijven.

Al met al is het duidelijk, dat relatief weinigen zich hebben geörienteerd over het boer blijven of van beroep veranderen. Heeft men nu belangstelling om alsnog voorlichting hieromtrent te ontvangen? Aan degenen, die niet met anderen hadden gesproken over de keuze of met boeren verder gaan of een ander beroep kiezen (90% van alle geënquêteerden) werd daarom de vraag voorgelegd of men het op prijs zou stellen om alsnog met iemand over de eigen toekomstmogelijkheden te kunnen praten. Slechts 12% zei dit op prijs te stellen; 81% had hieraan geen behoefte, terwijl 7% zei het niet te weten. Van de potentiële beroepsveranderaars zou circa driekwart en van de overigen ongeveer de helft graag een dergelijke gesprek willen hebben. Als mogelijke gesprekspartners werden het vaakst de voorlichters van de standsorganisaties en van de rijkslandbouwvoorlichtingsdienst genoemd.

§ 2. Boer blijven of van beroep veranderen?

Tijdens het gesprek met de boeren zijn ook enkele vragen gesteld om een indruk te krijgen van de houding tegenover beroepsverandering.

Van de ondervraagden bleek 14% er wel eens aan gedacht te hebben om van beroep te veranderen. Hiertoe behoorde de gehele groep van de potentiële beroepsveranderaars. In de andere groepen betrof het slechts enkelen. Het slechte inkomen werd het vaakst genoemd als reden, waarom men wel eens aan verandering van beroep had gedacht. Andere, minder vaak genoemde redenen waren o.a. de gebondenheid aan het bedrijf, de gebrekkige gezondheid, het ontbreken van een opvolger en de hoge investeringen om het bedrijf op peil te houden e.g. te brengen.

Op het moment van de enquête overwoog 9% van de agrariërs beroepsverandering; bij 90% was dit niet het geval, terwijl 1% het antwoord op

de betreffende vraag schuldig bleef. Alle boeren uit de groep potentiële beroepsveranderaars overwogen (uiteraard) verandering van beroep; bij de groep "overigen" betrof het enkele personen. Aan degenen, die - op het moment van de enquête - zeiden geen beroepsverandering te overwegen werd vervolgens de vraag voorgelegd, of zij - als het binnenkort mogelijk zou zijn om ander werk te vinden - dan zouden overwegen om naar een ander beroep uit te zien. 7% gaf een bevestigend antwoord, 89% zei boer te willen blijven en 4% wist het niet.

Het slechte inkomen en het feit, dat de nodige investeringen te hoog waren, werden het vaakst genoemd als reden, waarom men er aan dacht naar een ander beroep over te stappen. Daarnaast werd in enkele gevallen gewezen op bepaalde bedrijfsomstandigheden (zoals een slechte verkaveling), het ontbreken van een opvolger, de slechte gezondheid e.d. Degenen, die zeiden geen verandering van beroep te overwegen, voerden hiervoor als belangrijkste motieven aan: gehechtheid aan het boerenberoep (39% van het aantal genoemde redenen), de wens om zelfstandig te blijven (14%), het - in verband met leeftijd, onvoldoende scholing e.d. - niet geschikt zijn voor een ander beroep (24%) en de omstandigheid, dat het inkomen (nog) voldoende was (17%).

Ten slotte werd aan degenen, die op het moment van het onderzoek jonger dan 50 jaar waren, nog de volgende vraag voorgelegd: "Als u nu zelf weer jong was en u zou kunnen kiezen tussen boer worden of iets anders, zou u dan onder de huidige omstandigheden weer boer worden?" Maar liefst 51% gaf te kennen dan iets anders te willen worden; 29% zou weer boer worden en 20% bleef het antwoord schuldig. Vrijwel de gehele groep potentiële beroepsveranderaars en "overigen" zou iets anders worden. Bij de blijvers - I was dit 44% en bij de blijvers - II ongeveer de helft. Opvallend is vooral het hoge percentage bij de blijvers - I. Het betreft hier personen, die thans beslist boer willen blijven. Velen uit deze groep zouden dus - als zij op jonge leeftijd opnieuw zouden kunnen kiezen - niet meer boer worden.

HOOFDSTUK III

Opvattingen over en plannen m.b.t. de bedrijfsoppervlakte en de bedrijfsomvang

§ 1. Meningen over en verwachtingen t.a.v. de bedrijfsoppervlakte

Wat is nu de mening van de boeren over de bedrijfsoppervlakte en welke zijn de verwachtingen voor de naaste toekomst?

Uit het onderzoek komt naar voren, dat 40% van de ondervraagden van mening is, dat de oppervlakte van hun bedrijf te klein is; 54% vindt de bedrijfsoppervlakte voldoende. De overigen vinden de oppervlakte zelfs te groot (3%), geven te kennen, dat de oppervlakte geen rol speelt (2%), of hebben geen mening (1%). Bij de blijvers - I acht 49% de oppervlakte van het bedrijf te gering en 46% voldoende; de mening over de bedrijfsoppervlakte hield geen verband met de feitelijk aanwezige oppervlakte noch met de leeftijd van het bedrijfshoofd. Zoals te verwachten was, was bij de blijvers - II het percentage boeren dat hun bedrijf te klein vond geringer (23%); 69% was van mening, dat de oppervlakte voldoende was. De opvatting over de bedrijfsoppervlakte bij de potentiële beroepsveranderaars en bij de overigen kwam ongeveer overeen met het beeld, dat de gehele onderzochte groep te zien gaf.

Tabel 4. Mening over de bedrijfsoppervlakte

	Aantal boeren	Waarvan meent, dat de oppervlakte . . . is (%)		
		te klein	goed	te groot; opp. speelt geen rol; geen mening
Blijvers - I	112	49	46	5
Blijvers - II	94	23	69	8
Pot. ber. veranderaars	21	46	54	0
Overigen	20	50	45	5
Totaal	247	40	54	6

Voor de komende jaren worden naar verhouding betrekkelijk weinig wijzigingen in de bedrijfsoppervlakte voorzien. Op de vraag, of men verwachtte dat de oppervlakte van het bedrijf in de komende vijf jaren zou veranderen, antwoordde nl. 22% bevestigend; 10% verwachtte een vergroting en 12% een verkleining. De gemiddelde vergroting c.q. verkleining bedroeg 5,1 resp. 4,8 ha. Vergrotingen werden relatief het vaakst ver-

wacht door de blijvers - I en verkleiningen door de potentiële beroepsveranderaars en de overigen.

Tabel 5. Verwachte vergrotingen c.q. verkleiningen van de bedrijfsoppervlakte

	Aantal boeren	Waarvan verwacht (%)		Gemiddeld verwachte vergroting ha	Gemiddeld verwachte verkleining ha
		vergroting	verkleining		
Blijvers - I	112	18	6	5,1	2,8
Blijvers - II	94	3	11	1,0	5,5
Pot. beroepsveranderaars	21	-	33	-	3,7
Overigen	20	5	25	2,0	6,9
Totaal	247	10	12	5,1	4,8

Van de jonge boeren (jonger dan 35 jaar) verwachtte 23% een oppervlaktevergroting; bij de boeren van 35 - 50 jaar en 50 jaar of ouder was dit 11% resp. 4%. De mate, waarin verkleiningen werden verwacht, hield geen verband met de leeftijd van de bedrijfshoofden.

Van degenen, die de oppervlakte van hun bedrijf te gering achtten, zei 16% een vergroting te verwachten; bij hen, die de oppervlakte voldoende achtten, was dit slechts 5%. Er bestond geen verband tussen de mening over de bedrijfsoppervlakte en de mate, waarin verkleiningen werden voorzien.

Uit het voorgaande blijkt, dat vrij weinig boeren in de naaste toekomst een bedrijfsoppervlaktevergroting voorzien; in een aantal gevallen wordt een vermindering van het aantal beschikbare ha verwacht. Hoe staat het nu met de wensen op dit gebied? Aan de bij het onderzoek betrokken boeren werd de vraag voorgelegd, of zij - als de mogelijkheid zich zou voordoen - tegen de in hun streek geldende prijzen (meer) grond zouden willen pachten c.q. kopen.

Tabel 6. Percentage boeren, dat grond wil pachten c.q. kopen

	Aantal boeren	Van wie er meer grond zouden willen (%)	
		pachten	kopen
Blijvers - I	112	76	54
Blijvers - II	94	29	15
Potentiële beroepsveranderaars	21	38	19
Overigen	20	40	15
Totaal	247	52	33

Ongeveer de helft van de boeren zou (meer) grond willen pachten en één derde zou (meer) grond willen kopen. Bij de blijvers - I was dit zelfs driekwart resp. ruim de helft. Al met al is het duidelijk, dat verschillende boeren hun bedrijfsoppervlakte wel zouden willen vergroten, maar hiervoor kennelijk geen kans zien.

§ 2. Meninge n over de bedrijfsomvang; plannen voor de toekomst

Gevraagd naar de mening over de bedrijfsomvang, bleek 58% van de boeren deze voldoende te achten, 38% vond de bedrijfsomvang te gering, 2% te groot en 2% had hierover geen mening. Zoals te verwachten was, weken de blijvers - II duidelijk af van het gemiddelde beeld; in deze groep was de meerderheid (79%) van opvatting, dat hun bedrijf voldoende groot was. Opvallend was, dat ook bij de blijvers - I vrij velen - nl. ongeveer de helft - deze mening waren toegedaan.

Tabel 7. Mening over de bedrijfsomvang

	Aantal boeren	Waarvan meent, dat de bedrijfsomvang is (%)		
		te klein	goed	te groot; geen mening
Blijvers - I	112	46	49	5
Blijvers - II	94	15	79	6
Potentiële beroepsveranderaars	21	68	32	0
Overigen	20	60	30	10
Totaal	247	58	38	4

De opvatting over de bedrijfsomvang bleek geen verband te houden met de leeftijd van het bedrijfshoofd noch met de feitelijk aanwezige bedrijfsomvang.

Van de 15 bedrijfshoofden met een opvolger vonden er 9 de omvang van hun bedrijf te gering en de overige 6 deze groot genoeg.

Wat zijn nu de plannen m.b.t. de bedrijfsomvang voor de eerstkomende jaren? Uit het onderzoek komt naar voren, dat 44% van de boeren een of andere produktietak wilde gaan uitbreiden; 21% zei van plan te zijn een tak in te krimpen of geheel af te stoten. Ten slotte wilde 49% alles bij het oude laten.

Vrij vele boeren uit de groep van de blijvers - I zeiden in de eerstkomende jaren hun bedrijfsomvang te willen vergroten. Zo was 46% van plan hun melkveestapel te gaan uitbreiden; 9% wilde (meer) mestvarkens gaan houden en 14% (meer) fokzeugen. Twee agrariërs zeiden de legghenstapel te gaan uitbreiden. Hier staat echter tegenover, dat enkele

boeren te kennen gaven een bepaalde produktietak te gaan inkrimpen c.g. afstoten. Per saldo komt het er op neer, dat 70 boeren (63%) uitbreidingsplannen hebben; de overige 37% wil de produktieomvang op het huidige niveau handhaven.

De gemiddeld geplande uitbreiding bij de blijvers - I is, met het oog op wat noodzakelijk zou zijn, vrij bescheiden. Zo willen degenen, die van plan zijn meer melkkoeien te gaan houden, gemiddeld met 7 melkkoelen uitbreiden. Bij de mestvarkens en de fokzeugen bedraagt de gemiddeld geplande uitbreiding 130 resp. 25 dieren en bij de leghennen 800. De voorgenomen uitbreiding ligt dus gemiddeld - globaal genomen - in de orde van grootte van ca. 20 sbe. De inkrimping c.g. afstoting van een produktietak, die in enkele gevallen wordt verwacht, betreft kleine tot zeer kleine veestapels.

Tot zover de blijvers - I. Over de andere groepen, die wij in dit rapport hebben onderscheiden, kunnen wij kort zijn. Een zeer beperkt aantal boeren uit de categorie van de blijvers - II blijkt voornemens te zijn de bedrijfsomvang iets uit te breiden. Een even grote groep is echter van plan tot inkrimping of afstoting van een bepaalde tak over te gaan. Een en ander is kwantitatief van weinig betekenis. Hetzelfde geldt ook voor de potentiële beroepsveranderaars en voor de "overigen".

Samenvatting

Door het Landbouw-Economisch Instituut is - na overleg met de Provinciale Raad voor de Bedrijfsontwikkeling in de Landbouw in Noord-Brabant - een oriënterend onderzoek ingesteld naar de toekomstplannen t.a.v. bedrijf en beroep van boeren 1) met bedrijven van 50 - 100 sbe 2). Het onderzoek werd uitgevoerd in 22 gemeenten in Midden- en Oost-Brabant. De enquête had plaats in het voorjaar van 1972. Bij het onderzoek waren 247 boeren betrokken.

De geënquêteerde boeren werden ingedeeld in de volgende categorieën:

1. Blijvers - I: die boeren, die in de naaste toekomst persé boer willen blijven en niet - bijvoorbeeld in verband met leeftijd en het ontbreken van een opvolger - "uitdrijven".
2. Blijvers - II: boeren, die boer willen blijven, doch - bijvoorbeeld in verband met leeftijd en het ontbreken van een opvolger - "uitdrijven".
3. Potentiële beroepsveranderaars: boeren, die beroepsverandering overwegen.
4. Overigen: boeren, die niet bij 1, 2 of 3 konden worden ondergebracht.

Naar voren kwam, dat 45% van de bij het onderzoek betrokken agrariërs tot de blijvers - I en 38% tot de blijvers - II behoorde. De potentiële beroepsveranderaars (9%) en de "overigen" (8%) speelden een zeer bescheiden rol.

Enkele algemene gegevens

Het merendeel van de blijvers - I (82%) bleek jonger dan 50 jaar te zijn; bij de blijvers - II was 82% 50 jaar of ouder. Van de potentiële beroepsveranderaars en van de "overigen" was ruim resp. bijna twee derde beneden 50 jaar. Van alle bij het onderzoek betrokken boeren had 30% lager agrarisch dagonderwijs genoten; 65% bleek geen voortgezet dagonderwijs of slechts één of meer cursussen te hebben gevolgd. De opleiding van de blijvers - I en van de potentiële beroepsveranderaars was naar verhouding het minst ongunstig. De geënquêteerde boeren hadden over het algemeen weinig contact met de voorlichting; in sommige gevallen kon een zekere antipathie t.o.v. de voorlichting worden geconstateerd.

De gemiddelde oppervlakte van de bedrijven van de ondervraagde boeren bedroeg 11,3 ha. Hiervan was ruim 8 ha eigendom en 3 ha pacht. Slechts 13% had een bedrijf van 15 ha of meer. De gemiddelde bedrijfsomvang van de bedrijven was 76 sbe; bij de blijvers - I was dit 82 sbe.

Van de 111 boeren van 50 jaar of ouder, hadden er 15 een opvolger.

1) Tuinders zijn buiten beschouwing gelaten.

2) Zie noot 1 op blz. 7.

De overigen hadden óf geen opvolger óf de situatie m.b.t. de opvolging was nog niet duidelijk.

Houding tegenover beroepsverandering

Van de geënquêteerde agrariërs blijkt 10% weleens met iemand te hebben gesproken over de keuze: óf met boeren verder gaan óf een ander beroep kiezen. De overgrote meerderheid had ook geen behoefte om als-nog met iemand over de eigen toekomstmogelijkheden te praten.

Op het moment van de enquête overwoog 9% verandering van beroep; hiertoe behoorde (uiteraard) de gehele groep van de potentiële beroepsveranderaars en enkelen uit de categorie "overigen". De redenen, waarom men beroepsverandering overwoog waren in de meeste gevallen het slechte inkomen en het feit, dat de nodige investeringen te hoog waren. Degenen, die zeiden geen verandering van beroep te overwegen, voerden hiervoor als belangrijkste motieven aan: gehechtheid aan het boerenberoep (39% van het aantal genoemde redenen), de wens om zelfstandig te blijven (14%), het - in verband met leeftijd, onvoldoende scholing e.d. - niet geschikt zijn voor een ander beroep (24%) en de omstandigheid, dat het inkomen (nog) voldoende was (17%).

Uit het geringe percentage boeren, dat beroepsverandering overwoog, mag overigens niet worden afgeleid dat men over het algemeen erg tevreden was over de eigen situatie. Op de vraag, of men - als men jong zou zijn - onder de huidige omstandigheden weer boer zou worden, gaf nl. 51% van de ondervraagden beneden vijftig jaar (alléén aan hen werd deze vraag gesteld) een ontkennend antwoord. Bij de blijvers - I bedroeg dit percentage 44.

Opvattingen over en plannen m.b.t. de bedrijfsoppervlakte en de bedrijfsomvang

Uit het onderzoek komt naar voren, dat 40% van de ondervraagden van mening is, dat de oppervlakte van hun bedrijf te klein is. 54% vindt de bedrijfsoppervlakte voldoende. De overigen vinden de oppervlakte zelfs te groot (3%) of hadden geen mening (3%). Voor de komende jaren verwacht 18% van de blijvers - I een uitbreiding van de oppervlakte (gemiddeld met ca. 5 ha) en 6% een verkleining (met gemiddeld ca. 3 ha). Van de blijvers - II zei 3% een vergroting (gemiddeld 1 ha) en 13% een verkleining (gemiddeld ruim 5 ha) te verwachten. Door de potentiële beroepsveranderaars en door de "overigen" werden vrijwel geen vergrotingen en enkele verkleiningen verwacht.

58% van de boeren vond de bedrijfsomvang voldoende, terwijl 38% deze te gering achtte. Een grote meerderheid van de blijvers - II was van opvatting, dat hun bedrijf voldoende groot is. Ongeveer de helft van de blijvers - I was eveneens deze mening toegedaan. Vrij velen uit de groep van de blijvers - I (63%) hebben overigens voor de eerstkomende jaren uitbreidingsplannen; de overige 37% wil de produktieomvang op het huidige niveau handhaven. De gemiddeld geplande uitbreiding is met ca. 20 sbe niet spectaculair. Bij de andere categorieën is slechts een zeer beperkt aantal boeren voornemens om de produktieomvang te vergroten

of te verkleinen; de gemiddeld geplande vergroting of verkleining is gering.

Slotopmerkingen

Op grond van de toekomstplannen van de geënquêteerde boeren mag worden aangenomen, dat het aantal agrariërs in Noord-Brabant, dat thans bedrijven van 50 - 100 sbe exploiteert, drastisch zal verminderen. Immers, 38% bleek te behoren tot de categorie van de blijvers - II. Het betreft hier overwegend oudere boeren zonder opvolger. Hun bedrijven zullen na verloop van tijd t.g.v. beroepsbeëindiging vrijkomen. Een belangrijk gedeelte van de potentiële beroepsveranderaars (9%) en van de "overigen" (8%) zal naar verwachting de landbouw verlaten. Veel zal overigens afhangen van de ontwikkeling van de werkgelegenheid buiten de agrarische sector. Al met al lijkt het waarschijnlijk, dat het aantal boeren dat thans bedrijven van 50 - 100 sbe heeft, in de komende 10 à 15 jaar met minstens de helft zal zijn verminderd. Verwacht kan nl. worden dat ook een aantal bedrijfshoofden uit de categorie van de blijvers - I zich in de voor ons liggende periode genoodzaakt zal zien om van beroep te veranderen.

De blijvers - I vormen overigens een moeilijk te beoordelen groep. Weliswaar heeft ongeveer twee derde van de betrokken bedrijfshoofden het voornemen de produktieomvang van hun bedrijven te vergroten, doch de beoogde uitbreiding is met ca. 20 sbe aan de vrij lage kant. Ongetwijfeld zal een aantal bedrijven - na realisering van de uitbreidingsplannen - over een voldoende grote produktieomvang beschikken. Andere bedrijven zullen echter ook in de komende jaren te klein blijven, omdat men geen uitbreidingsplannen heeft dan wel de uitbreiding te gering van omvang is. In dit verband dient te worden bedacht, dat de produktieomvang, die bij een moderne en doelmatige bedrijfsvoering door één man kan worden gerealiseerd (thans 100 à 110 sbe), in de naaste toekomst groter zal worden. Voorlichting lijkt dan ook gewenst, met name voor de blijvers - I.

Overigens is de financiële positie van de bedrijven niet onderzocht. Het is mogelijk dat boeren met kleine bedrijven althans op dit moment toch nog over een voldoende verteerbaar inkomen beschikken, omdat zij weinig of geen schulden hebben. Het lijkt van belang dit aspect nader te onderzoeken.

BIJLAGE I

De keuzegemeenten

Alphen

Asten

Bergeijk

Berlicum

Diessen

Geffen

Haaren

Haps

Hilvarenbeek

Hoogeloon

Leende

Loon Op Zand

Maarheeze

Mierlo

Oirschot

Reussel

Schaijk

St.-Oedenrode

Uden

Udenhout

Vierlingsbeek

Wanroy